مەیلی تەکنۆلۆژیا، مەیلی زمان.. عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا

ئەمڕۆ مرۆڤ لەنێو بڕێکی زۆری سیستمی پێکگەیاندنی رۆژانەدا گیری خواردووە، کۆمەڵێ رووداو و یەکەی سیمیۆلۆژی وردی رێکخراو و ناڕێکخراو، زمان و نازمانی… رۆلی خۆیان لە ژیانماندا دەگێڕن و دنیابینیمان دیاری دەکەن. لێرەوە ئیتر تێدەگەین بنەمای ژیان لە دنیای پاش حەقیقەت و زیرەکیی دەستکرد لە ریشە میتافیزیکییەکەی پچڕاوە! بەدیوە رۆشنبیرییەکەشی تێدەگەین شاشەی ژیان هەر تەنها بەرهەمی ململانێی کلتوورەکان نییە، بەڵکو سەبەتەی هۆکارە سیمیۆلۆژییەکان و مەیلی ئەتۆمگەرایی و فەزای گریمانەییە…
کەواتە لە بەرانبەر سوبێکتدا، لە بەرانبەر داهێناندا فەزای گریمانەیی ئاماژەکان نوێنەرایەتی واقیعی مەتریالی دەکەن، بەڵام سوبێکت لە سیستمی هەڵبژاردن دانەبڕاوە، بەو مانایەش داهێنانی ئەدەبی و هونەری لە سەردەمی پاش حەقیقەت و زیرەکیی دەستکرد لە رێگای پۆلینکردنەوە، دەتوانی خۆی لەگەڵ واقیعی گریمانەیی ئاماژەکان بگونجێنێ. کەواتە لە ئۆتۆمبێلی بێ شۆفێرەوە تا سیستمی ناسینەوەی دەنگ… دەبێ بە شوێن فۆڕمێکی دیکەی نوێی ئەدەبی هونەرییدا بگەڕێ و سوود لە هەموو تواناکان وەربگرێت.
شاشەی گێڕانەوەکان رووخسارێکی گرمۆچڕبوو پیشان دەدەن و لێی نووسراوە پێش. لای چەپی شاشە رووخسارێکی ئایدیالی پیشان دەدات و لەسەری نووسراوە پاش. بەڵام سەردەمی پاش حەقیقەت و زیرەکیی دەستکرد فەزای ئەتۆمگەرایی و گریمانەیی سیمیۆلۆژیا، لە چاك و خراپ خاڵیکراوەتەوە و فۆرم، جێگەی جەوهەری گرتۆتەوە.
پرسیار ئەوەیە ئایا سەردەمی پاش حەقیقەت و زیرەکیی دەستکرد، دنیای فاشیزمی تەکنۆلۆژیایە، یان مەیلی فاشیزمی زمان؟ ئایا سوبێکتی لاکانی چیدیکە دەتوانێت بە ”ڕەش – سپی“ بدوێت؟ بێگومان ئیتر مرۆڤ لەو فۆڕمە خوداییەی خۆی دوور دەکەوێتەوە، ئیتر زمانی ئەدەب و هونەر، سەیرورە و نوێبوونەوە و گۆڕانکاری و خۆ گونجاندنە، بەردەوام زاڵبوونێکی ڕێژەیی بەسەر کات و تێگەیشتندا دەسازێنێ.

فەزای گریمانەیی وڕوژاندنی خوێندنەوە

دەشێ مەیلی گێڕانەوە و شیعرییەت هەڵاتن بێ، لە نمایشی رۆژانە و هێزی بزوێنەری فەزای گریمانەیی (بە مانا بەردیارەکەی). بە

دیوەكەی دیكەش دەشێ خەیاڵی گێڕا نەوە و شیعرییەت وەك نووسینەوەی نووسین، پانتاییەك بۆ ئاوێتەبوونی وەهم و واقیع خۆش بكات!. بەڵام ئەوەی ئەو وەهمە هەڵدەمژێت، هێزی بزوێنەری ماشێنی پاش حەقیقەت و زیرەكیی دەستكرد نییە، بەڵكو بە شێوە تەقلیدییەكە مەیلی بزوێنەری وەرگر و خوێنەرە، ئەوە توانای وەرگر/خوێنەرە لە فەزای خوێندنەوە و دوای (بەخەبەر بوونەوە لە نمایشەكان) دەچێتە فەزای گریمانەیی جیاوازی واقیع، بۆ خودی واقیع.

وەك چۆن وەرگر/خوێنەر ناتوانێ لە فەزای خوێندنەوە بێتە دەرەوە، سوبێكتی سەردەمیش ناتوانێ لە دەرەوەی مەیلی ئەتۆمگەرایی پۆستمۆدێرنەدا بژیت! وەرگر/خوێنەر لە دەرەوەی خوێندنەوە وەرگر/خوێنەر نییە. سوبێكتی سەردەم لە دەرەوەی دنیای ئەتۆمگەرایی سوبێكتی سەردەم نییە. فەزای گریمانەكراو و فەزای خوێندنەوە بەو مانای□ی ك□ (سوبێكتی تەكنۆلۆژی و خوێنەری زمان) لەگەڵ نیشانەكان و گەیاندنی پراكتیكی هێماكان پێكدەگەیەنێت، لەوێشەوە تێگەیشتن و راڤەكردن و جێبەجێكردن بەجێدەهێنن. ئەوەش خوێندنەوەی ژیان و فەزای گریمانەكراوە، كە جیاوازی و دیالۆگ و تێگەیشتن، سیماكانی دەنەخشێنێ. كەواته ئەگەرەكانی گۆڕانكاری هەنگاوی جیاواز و بیركردنەوەی جیاواز و هۆشیاری جیاوازی دەوێت.

فەیلەسووفی فەڕەنسی ژان بۆدریار لە یەكێك لە بەرهه□مەكانیدا حیكایەتی كەسێك دەگێڕێتەوە بە ناوی ئیشی (Ishi). ئەو كەسە سەر بە دانیشتوانە ڕەسەنەكەی ئەمەریكایە و دوایین هیندییە لە خێڵەكەی لە ژیاندا مابێ، ڕادەگوێزرێت بۆ شاری سان فرانسیسكۆ. (ئیشی) سەری سوودەمێنێت لە دیمەنی ئەم خ□□ككگەلەی لەوێ دەیانبیێت، وێنەی گەورەیی شارەكە و قەرەباڵغی و ڕێژەی زۆری دانیشتوان دەیگەی□ن□ ئەو بڕوایەی كە هەموو ئەو كەسانەیش وا پێشتر مردوون، هاتوون لەم شارە نیشتەجێ بوون، مردووەكان دەچنە نێوان زیندووەكانەوە و مەودایان لە یەكتری بۆ دەهێڵنەوە. بەو جۆرە زیندووەكان و مردووەكان بە پاڵ یەكترییەوە دەژین. دواجار لە بیركردنەوەی (ئیشی)دا ئەوە مردووەكانن پەیوەندیی نێوان زیندووەكان ڕادەگرن. دەمەوێ لەو خوێندنەوەیەدا بڵێم لە دنیای پاش حەقیقەت و زیرەكیی دەستكردا، زیندووەكان ناتوانن بێ ئەدەب و هونەر بژین؟!.

پرۆسەی خوێندنەوە، جیاوازی و فرەیی رەنگرێژی دەكات، شیعرییەت و گێڕانەوە ناتوانێ لاسایی مردووەكان و زیندووەكان بكاتەوە! خوێندنەوە واقیع و خودی واقیع و نەهاتنەوەیە لە واقیع، یان بە مانا سیمیۆلۆژییەكەی زێدەواقیعییە! ئەوە خەیاڵی گێڕانەوە و شیعرییەتە، كە بە خێرایی دەبێتە كۆدێكی دیكە بۆ سوبێكت، (بەمانا بۆدریارەكەی) دەبیتە كۆد و پاسۆرد و ژمارە و ئەكاونت، پەیوەندی و

عەشق و سێكس و پێكەنین و گریان و…
لە دواجاردا تێزەكە ئاوای لێدەت: راستی لە خەون دەچێت. بەڵام ئەو تێزە هەڵەیە چونكە جێگوڕكێ بە رۆلی خەون و راستی دەكرێت، ئەو كاتە دەتوانین لەگەڵ فرۆیددا دژ بە فرۆید بڵێین: چەپێنراو بە ڕێگای خەوندا نایەتەوە، بەڵكو بە ڕێگای راستیدا دێتەوە. (بە زێتر شارەزایی و بەدواداچوون بڕوانە: زێدەواقیعی: چەند یادداشتێك دەربارەی فەزای مەجازی-هاوار محەمەد). وەك ئەوەیە بڵێیت: مەیلی گەڕانەوە و شیعرییەت بە ڕێگای خەونی ئەدەبیدا نایەنەوە، بەڵكو بە ڕێگای زیرەكیی دەستكرددا دێنەوە.

لۆژیكی ناهاوسەنگی پێكگەیاندن
بە گشتی میدیا دەروازەی گەیاندنی زانیاری و جوانی و مانایە. لە دنیای پاش حەقیقەت و زیرەكیی دەستكرددا میدیا وەك بەدیلی ڕۆحی بە دەوری جەستەدا دەسوڕێتەوە! كلینێكانی جوانكاری، هۆڵەكانی لەشجوانی، پرۆتین و كریاتین و بۆتۆكس و فیلەر، رجیمە خۆراكییەكان… بە دیوەكەی دیكەی زمانی میدیایی، یان مەیلی میدیایی وەك بەرهەمهێنانەوەی بەردەوامی جەستە و ئاماژەكان خۆی نمایش دەكاتەوە. بەڵام گوتاری میدیایی هەر تەنها بابەتی خوازراو و مانای رووكار و جوولەی سادە و راستەوخۆ ناگەیەنێت، بەڵكو مانای ناوەكی و ناڕاستەوخۆیشی لەخۆدا هەڵگرتووە و لە پشت جوولە و وێنەكان و وشەكانەوە دنیایەكی مانادار لە ئارادایە. جگە لە هەموو ئەوانەش مۆڕكێكی چێژئامێزیش لەخۆ دەگرێت. بۆیە ئەمڕۆ مەیلی (زمان، تەكنەلۆژیا) لەبری میدیا بۆتە گەورەترین دەسەڵاتی سەر گۆی زەوی، دەتوانێت زۆرترین كاریگەری بخولقێنێت.
بێگومان كاركردنی تەكنەلۆژیا و سیمیۆلۆژیا لە گوتاری میدیاییدا جێكەوتە و نرخی خۆی هەیە، بۆیە كاتێك بۆدریار وەك هۆكاری گواستنەوەی دەلالەت و بایەخی رووتكردنەوە لە مانا، دەڵێ ئاماژە كاڵایە بە كاڵایەكی دیكە… ئەلتەرناتیفێكی بەتاڵە بە كاڵایەكی دیكە، دالەكە بە دالێكی دیكە و بە گشتی مەدلول لەناوچووە! دەیەوێ بڵێ مانا كەمتر و كەمتر ئامادەیە. سەیر نییە لەمیانی سیمیایی نوێدا ژان بۆدریار وەك خوازەی گەورەی تەماشا زمان بكات؟! چونكە زمان لە سیمیۆلۆژیادا توانای ئەوەی هەیە، كە هەموو ئەو سیستمانەش لەخۆ بگرێ، كە بەشێوەیەكی راستەوخۆ گوزارشت لە خۆیان ناكەن و ئاماژەی ئەبستراكتین و هەر تەنها ئاماژە بە دەلالەتەكانیان دەكەن.
دەكرێ ئەو قسەیەی بۆدریار دووبارە ململانێی فاشیزمی تەكنەلۆژیا و فاشیزمی زمان بیر بخاتەوە. ئەوەش كۆتایی مێژووی ئەدەب و هونەر نییە، وەك دەڵێن بەڵكو كۆتایی جوگرافیایە: هەر ئەوەشە سەردەمی

ئێمە بە یەکگرتنی کات و شوێن جیادەکاتەوە، یەکگرتنی کات و شوێن، لە فەزای گریمانکراوی زیرەکیی دەستکرد تێنا پەڕێ. میترۆستراتیژیا شوێنی جیۆستراتیژیای گرتۆتەوە. بەمجۆرە رووداوی سوبێکتی داهێنەر بە کاتدا درێژ نابێتەوە، زیاتر لە کودەتا نزیکە وەك ئەوەی تەنها رووداوی لەپڕ بێ، رووداوی نمایشکارانە بێت. ئەمڕۆ دنیا، دنیای ناوەندیارە، لە گۆڕەپانی رۆشنبیریی رەخنەگر ناوەندیاری دانەر و خوێنەرە، مێژوونووس ناوەندیاری رابردوو و ئێستایە… بەڵام ئایا تەکنۆلۆژیا ناوەندیاری زمانە، یان زمان ناوەندیاری تەکنۆلۆژیایە؟

ئێستا داوا لە نووسەر دەکرێ پەیوەندی لەگەڵ هۆیەکانی راگەیاندن و تەکنۆلۆژیا ببەستێ، یەکەمجار بە دوای مەیلی میدیادا بڕوات و بەر لەوەی بە دوای مەیلی زمان و نووسیندا بکەوێت، چونکە لە رێگای تەکنۆلۆژیا و میدیاوە دەبێتە دانەر!

بەڵام بێگومان زمانەکان نووسین درووست دەکەن، تەکنۆلۆژیا وێنەکانی بڵاو دەکەنەوە. دانەرەکان لە رێگای زمان و تەکنۆلۆژیاوە ژیانی خۆیان، چالاکییەکانیان دەناسێنن. رەنگە بتوانن گۆرانی لە بارەی خوێندنەوەی خودی نووسینەوە بچڕن، ببنە خوێندراوە بەر لەوەی بخوێنرێنەوە! لیرەوە دنیای نمایش رووییەکی دیکەی دەسەڵاتی زمان و تەکنۆلۆژیا نیشان دەدات.

پەرگیری و تەنیایی

هێزی ئەدەب چییە؟ سارتەر دەڵێ هێزی ئەدەب هێزێکە، ئەدەب تێدەپەڕێنێ. کەواتە پرسیارەکە دەچێتە نێو توانای سوبێکتەوە، ئەدەب لەو هێز و توانایانە پێکهاتووە کە لەسەرووی ئەو شتانەوەیە، کە پشتی پێد□ بەستین. سوبێکتی داهێنەر دەتوانێ تەنیا بێ، نەك پەڕگیر. تەنیایی توانایەکی بنەرەتییە لە داهێناندا، بەڵام پەرگیری تووندوتیژی دەخاتەوە, سوبێکتی داهێنەر بۆ تەواوکردنی گفتوگۆی بەرفرەوان لەگەڵ مەیلی تەنیایی دەمێنێتەوە، بەڵام لەگەڵ هێزی پەڕگیری هەڵناکات؟!

خوێندنەوە لە سەردەمی پاش حەقیقەت و زیرەکیی دەستکرد چیدی راڤەکردنێکی نوێ نییە بۆ دەروونی خوێنەر، بەڵکو دیدێکی نوێیە بۆ جیهانبینی. وەك چۆن سەردەمی پاش حەقیقەت و زیرەکیی دەستکرد تەنها فیکری نوێی بەرهەم نەهێناوە، بەڵکو بونیادی خودی بیرکردنەوەی گۆڕیووە. واتە لەبری سرووشتی نیشانەکان و چۆنیەتی راڤەکردن، نیشانەکانی گۆڕیووە. هەڵبەتە راڤەکردن یەکەمی نییە، چونکە تێگەیشتن راڤەکردن بەڕێوەی دەبات، هەموو بابەتێ بابەتەکانی راڤەکردنی یەکەمە، بەمجۆرەش ناتوانین بەبێ خوێندنەوە و تێگەیشتن، راڤەکردن دابمەزرێنین، راڤەکردن تەنها لەسەر راڤەکردنی پێشتر

نەبێ دانامەزرێ، ئەوەی ئەو دوو راڤەکردنەش بە یەکەوە دەبەستێتەوە پەیوەندی نێوان تەکنەلۆژیاو زمانە. شیعری بێ شیعرییەت، گێڕانەوەی بێ خەیاڵ، وەك ماست، پەنیری، شیری، بێ چەوری، قاوەی بێ کافایین، جگەرەی بێ نیکۆتین... لە خوێندنەوە و تێگەیشتن و راڤەکردن دوورمان دەخەنەوە. هەموو ئەوانەش لە دنیای پاش حەقیقەت و زیرەکیی دەستکرد ناوی ئەو بەرهەمهێنراوانەن کە دووبارە بەرهەم دەهێنرێتەوە و هەموو راڤەکردنێ، هەموو چێژێ لە خۆیاندا ون دەکەن، تەنها ناوەکەیان نەبێ! ئەوەش فێڵێکی ناهۆشیارانە نییە بەڵکو هۆشیارانەیە، شاراوە نییە، بەڵکو کەشفکراوە، فریودانی تەکنەلۆژیا و فریودانی زمانەکانە.

ئێستای تەکنەلۆژیا و سروتی گێڕانەوە

نیتشە دەڵێ ژیان لە خۆشیی رسکاوە، بەڵام گەمژەکان هەموو لقەکانی ژەهراوی دەکەن. ئەگەر (خۆشی) تەرجەمەی (دیالۆگ) بکەین، دەتوانین بڵێین دیالۆگ تەواو لەگەڵ هەموو ئەو ژەهراویبوونە دژ دەکەوێتەوە، دیالۆگ تەواو لەگەڵ هەموو سەپاندنێ دژ دەکەوێتەوە... کەواتە پەیوەندیی نێوان سەردەمی پاش حەقیقەت و زیرەکیی دەستکرد و ئەدەب وهونەر، ئەگەر سەپاندنی تێدا نەبێت ناوازەیی تەکنەلۆژیا و ناوازەیی داهێنانی ئەدەبی و هونەرییەکان لەکەدار ناکات.
ئەگەرچی پاڵنەری داهێنان دیاریکراو نییە، بەڵام کردەی داهێنان لەبارەی داهێنانەوە گێڕان و سەیرورە و بەردەوامییە، بۆیە زمان دەتوانێ لەگەڵ سەردەمی پاش حەقیقەت و تەکنەلۆژیای نوێدا دیالۆگ درووست بکات. دەمەوێ بڵێم پارێزگاریکردن لە داهێنان بە دڵنیاییەوە لە غەریزەی عەشقی سوبێکت و دیالۆگەوە سەرچاوە دەگرێ، بەڵام ئاشکراکردنی ئەو غەریزەیە و ئاراستەکردنی دیالۆگ، بە ئامانج و مەبەستی دیاریکراو جۆرێك لە شۆڕانگێزی دەنێتەوە، ئەوەش بەشێکی گەورەی ترسی داهێنەرانە. ئەوە قسەیەکی سوسێرمان لە بارەی زمانەوە بیر دەخاتەوە کە دەڵێ: بابەتێك تەنیا بە لابردنی ئەویدی دەبێت بەو شتەی کە هەیە.
تەکنەلۆژیا و زمان، بەردەوام یاری شت بزرکردن و دۆزینەوە دەکەن، سوبێکت بەردەوام لە ژیاندا خەریکی ئەو گەمە منداڵانەیە... کەواتە داهێنان و فەزای گریمانەیی بریتییە لە سەرچاوەی دڵدانەوە. شتە ونبووەکان هۆکاری دڵەڕاوکەن و دۆزینەوەیان چێژ بەخشە.
هەرگیز دڵنیابوونەوە قسەکردن نییە، لەبارەی رەسەنایەتی و گێڕانەوە بە ئەسڵێکی کۆن و رووداوی یەکەم و کەلەپور و یادەوەری نەتەوە... هەمیشە سوبێکتی سەردەمی پاش حەقیقەت و زیرەکیی دەستکرد، دەبێ بڕوای بە دیالۆگ و جیاوازی و فەزای گریمانکراو هەبێ، نابێ

چەمکی رەسەنایەتی بەرانبەر چەمکی داهێنان بکاتەوە، چونکە ئەو شەوە فریودانە هەر تەنها هەڵاتن نییە لە کۆمەڵگای نمایش، هەڵاتنە لە ژیان و داهێنانەکانی سەردەم! ئەو شەوە فریودانە لەنێو میدیایی کوردی چوارچێوەیەکی فانتازی بۆ خۆی داگیر کردووە! بەڵام لە رێگای راڤەکردن و خۆناسینەوە نا، بەڵکو وەك سروتی گەڕانەوە و ئامادەکردنەوەی رووداوە سەرەتایی و دامەزراوە ئایینییەکان، وەك ئەوەی کۆمەڵگای کوردی بە یەك رۆژ لە دایك بووبێت و یەك رەنگ و دەنگی هەبێت.

بیرکردنەوە لەبارەی رەسەنایەتی گوزارشت لە شاردنەوەی هیچ نەگوتن بەرانبەر ئەمڕۆی تەکنەلۆژیا و زمان دەکات، بە دیوەکەی دیکەش سۆزی گەڕانەوە بۆ رابردوو وەك بابەت دەگۆڕێنێت! بیرکردنەوە لەبارەی رەسەنایەتی باوەڕهێنانێکی پۆپۆلیستانەیە بە مەسرەفی رۆژانە، وەك ئەوەی کایەی مێژوو کایەیەك بێ، خەونە سیاسییەکانی ئەمڕۆی لەسەر بونیاد بنرێتەوە.

پرسیاری زیرەکیی دەستکرد و رەسەنایەتی پرسیاری پێداویستی ئەمڕۆی داهێنان و زمان و پێشکەوتنی تەکنەلۆژیایە. ئایا لە ئێستادا تەکنەلۆژیا پرسی سەردەمی هەڵگرتووە یان سۆزی گەڕانەوە بۆ رابردوو؟ داهێنەران بە دەربڕینی جیانبینی سەردەم پشت بە زانست و تەکنەلۆژیا دەبەستن یان سروتی گەڕانەوە بۆ بنەماکانی رابردوو؟!

عەبدولموتەڵیب عەبدوڵڵا

هەولێر 25/5/2024